

*О.Резнік,
кандидат соціологічних наук*

СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ ДЕРЖАВИ

У посібниках з основ конституційного права узвичаєно визначати конституційний лад як закріплену конституцією систему засад організації і діяльності держави та її інститутів. Основи конституційного ладу – головні принципи та підвалини державної політики в найважливіших сферах соціально-економічного, політичного та культурного життя. Політична реформа, яка відбулася наприкінці 2004 р., заторкнула конституційні норми стосовно розмежування владних повноважень, тому внесла корективи у взаємодію політичних інститутів держави. Ці зміни, відповідно, вплинули на конституційний лад України. Політична криза у стосунках між гілками влади, що спалахнула у 2007 р., актуалізувала питання нових конституційних змін вже шляхом апеляції до волі народу, оскільки згідно з Основним Законом право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Термін “конституційний лад” є для пересічних респондентів здебільшого невизначеним поняттям. Оскільки йдеться про систему управління за певного суспільного та державного укладу, для адекватного розуміння респондентами смислу запитання стосовно цього поняття ми запропонували в анкеті судження щодо поняття “суспільно-політичний лад”. Поняття “суспільний лад” (“соціальний лад”) здебільшого є поняттям соціологічно-філософським. У літературі з історичного матеріалізму це поняття часто вживали як синонім поняття “суспільно-економічна формація”, визначаючи її як систему суспільного устрою, що характеризується певними виробничими, соціальними відносинами і політичною організацією суспільства. Натомість “суспільно-політичний лад” є не тільки соціологічним,

а й юридичним поняттям, яке за змістом перекликається з поняттям конституційного ладу, роблячи акцент на принципах, “які визначають сутність, форми організації та функції діяльності державної влади” [1, с. 28]. До того ж це поняття знайоме більшості громадян, оскільки ним оперували всі радянські підручники з історії та основ державного права.

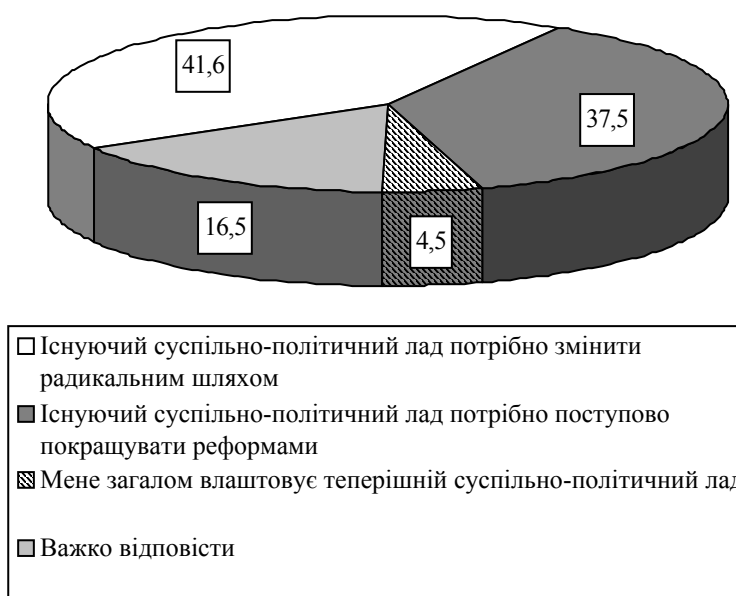
Для того щоб з’ясувати ставлення громадян до існуючого суспільно-політичного ладу, ми скористалися методикою емпіричної перевірки легітимності режиму, коли респондентам пропонують обрати один з трьох варіантів відповіді: а) “я визнаю існуючі закони і сучасну систему правління”; б) “я бачу багато недоліків у нашій системі правління, але я вірю в можливість поступового удосконалення існуючого режиму”; в) “я повністю відкидаю закони, нашу систему правління і наше суспільство і бачу єдине рішення в повній соціальній зміні” [2, с. 150]. Аналогічним чином ми з’ясували розподіл груп респондентів, які або лояльно ставляться до існуючого суспільно-політичного ладу, або бажають його реформувати чи прагнуть радикальних змін. Ми свідомо не вдалися до «жорсткої» шкали, ввівши додатковий варіант відповіді “важко сказати”. Це дало змогу уникнути зростання частки невідповідей, унеможлививши неповноту множинності варіантів відповіді.

Отже, у рамках дослідження омнібус-2007 респондентам було запропоновано відповісти на запитання “*Нижче наведено три основних судження щодо суспільно-політичного ладу у нашій країні. Будь-ласка, виберіть те судження, яке найкраще відповідає Вашій думці*” (рис. 1).

Значна частина населення (41,6%) вважає, що існуючий суспільно-політичний лад потрібно змінити радикальним шляхом. Це, на перший погляд, є тривожним сигналом для владної еліти, оскільки вагома кількість населення піддає сумніву легітимність існуючої політичної організації суспільства. Однак сукупний відсоток тих, хто налаштований на реформування (37,5%), і тих, хто лояльно ставиться до існуючого ладу (4,5%), урівноважує сприйняття нелегітимності режиму. До того ж 16,5% дорослого населення не має чіткої думки з цього приводу.

Рисунок 1

Ставлення населення України до існуючого суспільно-політичного ладу

Одним із показників легітимності політичної системи у періоди інституціональних змін є характер стратифікації при сприйнятті існуючого суспільно-політичного ладу. Адже наявність групових відмінностей у ставленні до суспільного ладу зумовлює соціальну напруженість, ставить під сумнів відкритість політичного процесу. Стабільність політичної системи потребує такого стану, за якого і її несприйняття, і лояльність до неї були б більш-менш рівномірно поширені серед різних структурних груп (класових, етнічних, мовних, регіональних тощо). Для того щоб з'ясувати, чи збігаються відмінності у сприйнятті суспільно-політичного ладу з соціально-демографічною диференціацією українського суспільства, ми шляхом кресттабуляції встановили, що статистично значущих зв'язків між змінною ставлення до існуючого суспільно-політич-

ного ладу та такими змінними соціально-демографічних характеристик, як вік, освіта, місце проживання, не простежується. Однак існує ряд соціально-демографічних характеристик, за якими ці відмінності простежуються. Наведемо деякі соціально-демографічні групи, між якими існують статистичні відмінності (табл. 1).

Таблиця 1

Ставлення громадян до існуючого суспільно-політичного ладу залежно від статі, регіональної належності, національності, рідної мови та доходу (%)

Групи	Судження щодо суспільно-політичного ладу в Україні			
	Потрібно змінити радикальним шляхом	Потрібно поступово покращувати реформами	Загалом влаштовує	Важко відповісти
<i>Стать</i>				
Чоловіча	44,7	37,9	4,3	13,0
Жіноча	39,0	37,1	4,6	19,4
<i>Регіон</i>				
Захід	49,6	33,5	2,3	14,6
Центр	45,0	35,7	2,1	17,1
Південь	36,8	38,2	7,0	18,0
Схід	36,2	40,8	6,5	16,5
<i>Національність</i>				
Українець	43,5	35,5	4,0	17,0
Росіянин	35,8	43,5	5,4	15,3
<i>Рідна мова</i>				
Українська	45,2	34,3	3,7	16,8
Російська	36,2	42,4	5,3	16,1
<i>Дохід</i>				
Середній розмір зарплатні (стипендії, пенсії), грн	709,92	803,88	756,21	587,84
Середній розмір доходу на одного члена сім'ї, грн	659,86	738,05	710,30	597,15

Виділені групи за статтю різняться за часткою досліджуваної ознаки: серед чоловіків більшою мірою, ніж серед жінок, виявилось тих, хто прагне радикальних змін устрою (різниця значуща на рівні 0,05). Помітні регіональні відмінності: серед населення Заходу і Центру більше схильних до радикальних змін суспільно-політичного ладу, тоді як серед мешканців Півдня і Сходу більше тих, хто налаштовані на його реформування. Істотна статистична відмінність простежується між Заходом і Центром, з одного боку, та Сходом – з іншого, стосовно підтримки радикальних змін суспільно-політичного ладу (різниця значуща на рівні 0,01). Зафіксовані також значущі відмінності часток (відсотків) за етнічною ознакою та мовою (різниця значуща на рівні 0,01): серед етнічних українців та україномовних громадян переважають прихильники радикальних змін, тоді як серед росіян і російськомовних – прихильники реформування. Чинник доходу також виявився частково впливовим: серед радикально налаштованих як і середній розмір заробітної плати (стипендії, пенсії), так і середній розмір доходу на одного члена сім'ї виявився меншим, ніж у інших. Матриця результатів t-тесту для пар середніх зафіксувала статистично значущу відмінність (різниця значуща на рівні 0,05) між доходами “радикалів” і “реформаторів”. Цікаво, що у “лояльних” до існуючої політичної системи дещо менший дохід, ніж у тих, хто налаштований на реформи.

Можна було припустити, що чинник доходу якимось переплітається з ідеологічними уподобаннями, зокрема, “радикалів” виявиться найбільше серед прихильників лівих ідеологій. Однак якщо серед останніх виявилось 41,9% бажаючих радикальних змін устрою, то серед прихильників правих ідеологій – таких 50% (різниця значуща на рівні 0,05).

Таким чином, виявлені відмінності у ставленні до суспільно-політичного ладу мають переважно регіональний та етнокультурний характер. Ця теза підкріплюється ще й тим, що виділення груп за конфесійною належністю

виявило істотні статистичні відмінності: “радикалів” більше виявилось серед греко-католиків, ніж серед вірних решти конфесій, та серед православних Української православної церкви Київського патріархату, ніж серед тих, хто відніс себе до інших православних церков. Як відомо, греко-католики та православні Київського патріархату проживають переважно у Західному і Центральному регіонах України.

Той факт, що представники титульного етносу та носії мови, яка є державною, більшою мірою, ніж представники етнічної меншини, прагнуть радикально змінити державний устрій, є, на перший погляд, несподіваним. Відомо, що в ході становлення націй-держав процеси громадянської ідентифікації найуспішніше проходять у представників етнічної більшості, оскільки задоволення потреби мати власну державу сприяє лояльному ставленню до суспільно-політичного устрою. Однак зафіксований феномен радше має складнішу природу. Очевидно, йдеться не стільки про негативне ставлення до існуючої системи суспільного та державного устрою, скільки про незадоволення певної частини суспільства політичною ситуацією, що склалася після впровадження політичної реформи та приходу до влади “антикризової” коаліції. Адже відомо, що електоральний розкол, який спостерігається на виборах Президента та Верховної Ради, переважно зумовлений чинниками етнічної та мовної належності [3]. Етнокультурна та регіональна диференціація населення України стосовно цього питання може й не мати вирішального впливу, а опосередковуватися оцінками уряду і політичної ситуації. Отже, завдання полягає у тому, щоб з’ясувати, які фактори більшою мірою впливають на прагнення радикальних змін устрою. Тобто потрібно залучити й інші контрольні змінні, що дасть змогу уникнути помилок при поясненні встановлених зв’язків двовимірного аналізу.

Для з’ясування висунутих припущень стосовно факторів детермінації підтримки радикальних змін суспільно-

політичного ладу ми застосували модель бінарної логістичної регресії. Цей метод дає змогу точніше з'ясувати вплив різних факторів на залежну дихотомічну змінну. Як залежну використано дихотомічну змінну “підтримка зміни існуючого суспільно-політичного ладу радикальним шляхом”, яка приймає значення 1 для групи тих, хто погодився із твердженням, що існуючий суспільно-політичний лад треба змінити радикальним шляхом, та приймає значення 0 для решти респондентів (які або погодились на реформування існуючого суспільно-політичного ладу, або яких влаштовує нинішній лад, або ж вагались з відповіддю).

Як незалежні змінні моделі розглянуто такі змінні: *“оцінка політичної ситуації”* через запитання *“Як би Ви оцінили в цілому політичну ситуацію в Україні?”* із можливими варіантами відповіді 1 – благополучна; 2 – спокійна; 3 – напружена; 4 – критична, вибухонебезпечна; *“підтримка прямого президентського правління”* через запитання *“Як Ви ставитесь до ідеї прямого президентського правління в Україні, коли Президент перебирає на себе всю повноту влади з метою виходу з кризи, обмежуючи функції парламенту?”* із можливими варіантами відповіді 1 – це неприпустимо ні за яких обставин; 2 – це необхідно, якщо парламент виявиться непрацездатним; 3 – це треба зробити в будь-якому разі; *“оцінка уряду”*, фіктивна дихотомічна змінна, яка приймає значення 1 для тих, хто, відповідаючи на запитання *“Яким із приведених нижче слів Ви характеризували б уряд у нашій країні?”*, обрали формулювання *“ефективний”*, *“справедливий”*, *“що опікується благом простих людей”* та *“відповідальний перед народом”*. Натомість значення 0 змінна приймає у випадку вибору формулювань *“бюрократичний”*, *“корумпований”* і *“бандитський”*; дві фіктивні дихотомічні змінні *“Захід”* і *“Схід”*, що представляють регіональну належність; *“рідна мова”*, фіктивна дихотомічна змінна, яка приймає значення 1 для тих, хто обрав рідною українську мову, та значення 0 для тих, хто обрав рідною

російську мову; “*національність*”, фіктивна дихотомічна змінна, яка приймає значення 1 для тих, хто вважає себе етнічними українцями, та значення 0 для тих, хто визначив себе росіянами.

Побудова рівняння бінарної логістичної регресії впливу різних факторів на залежну дихотомічну змінну “підтримка зміни існуючого суспільно-політичного ладу радикальним шляхом” дала змогу класифікувати 60,4% загальної кількості аналізованих респондентів, що могло б свідчити про достатню якість побудованої моделі (табл. 2). Однак показник Nagelkerke R Square, який є певним аналогом коефіцієнта детермінації в моделі рівняння лінійної регресії і показує частку впливу всіх предикторів моделі на дисперсію залежної змінної, є невисоким (0,109). Тобто частка дисперсії, яку можна пояснити за допомогою логістичної регресії, становить 10,9%. Така частка є недостатньою, аби вважати побудовану модель прогностичною. Вочевидь, існують якісь інші, невідомі нам фактори, які зумовлюють прагнення змінити суспільно-політичний лад радикальним шляхом. І все ж ця модель може слугувати для перевірки висунутої гіпотези стосовно факторів впливу

Таблиця 2

**Логістична регресія для залежної змінної
“підтримка зміни існуючого суспільно-політичного
ладу радикальним шляхом”**

<i>Змінні</i>	<i>B</i>	<i>S.E.</i>	<i>Wald</i>	<i>Sign.</i>	<i>Exp(B)</i>	<i>R</i>
Оцінка політичної ситуації	0,540	0,116	21,527	0,000	1,716	0,136
Підтримка прямого президентського правління	0,210	0,096	4,820	0,028	1,234	0,070
Оцінка уряду	-1,233	0,207	35,666	0,000	0,291	-0,183
Захід	0,129	0,162	0,633	0,426	1,137	0,025
Схід	-0,292	0,149	3,847	0,050	0,747	-0,065
Національність	-0,053	0,203	0,069	0,793	0,948	-0,009
Рідна мова	0,070	0,182	0,146	0,702	1,072	0,016
Constant	-2,012	0,476	17,887	0,000	0,134	

на ставлення громадян до існуючої політичної організації суспільства в межах наявної частки дисперсії.

Серед факторів, включених у модель, лише змінні “оцінка політичної ситуації”, “підтримка прямого президентського правління”, “оцінка уряду” та “Схід” мають статистично значущий вплив на прихильність до радикальних змін існуючого суспільно-політичного ладу (значущість коефіцієнтів вказана в стовпчику *Sign.*). Аналіз знаків коефіцієнтів побудованого рівняння (стовпчик *B*) віддзеркалює вплив відповідних предикторів на залежну змінну. Виявлено, що з факторів, включених у модель, негативна оцінка політичної ситуації та підтримка прямого президентського правління позитивно впливають на підтримку зміни існуючого суспільно-політичного ладу радикальним шляхом, натомість позитивна оцінка уряду та належність до Східного регіону впливає на це негативно.

Порівняння рівня впливів незалежних змінних у моделі логістичної регресії здійснено за допомогою показника часткової кореляції (*R*) цих змінних із залежною. Цей показник засвідчує впорядкування факторів за відносною силою їх впливу на залежну дихотомічну змінну логістичної регресії. Виявилось, що найбільший позитивний вплив має негативна оцінка політичної ситуації: чим негативніше оцінюється ситуація в Україні, тим більшою є прихильність до радикальних перетворень суспільно-політичного ладу. Значно менший позитивний вплив має змінна “підтримка прямого президентського правління”. Натомість негативний вплив (найвищий у впорядкуванні факторів за відносною силою) на підтримку радикальних перетворень ладу мають позитивні характеристики уряду: позитивна оцінка уряду зменшує підтримку радикальних перетворень. Звідси, чим негативніша оцінка уряду, тим більша підтримка радикальних змін суспільно-політичного устрою. Процедура залучення зазначених вище контрольних змінних загалом знівелювала чинник етнокультурної та регіональної диференціації: результати впорядкування цих факторів за відносною силою впливу

поступаються факторам оцінки уряду та оцінки політичної ситуації.

Зважаючи на те, що у побудованій логістичною регресією моделі частка дисперсії є невисокою і тому недостатньою, щоб вважатись прогностичною, ми можемо лише констатувати, що підтримка радикальних методів зміни суспільно-політичного ладу більшою мірою корелює з низькою оцінкою діяльності уряду, з негативними оцінками політичної ситуації, з підтримкою ідеї прямого президентського правління, ніж змінними етнокультурної та регіональної диференціації. Таким чином, ставлення до суспільно-політичного ладу зумовлене не глибинними інституційними чинниками, а своєрідним “кон’юнктурним” ставленням частини суспільства загалом до політичної ситуації. Тому можна припустити, що за перемоги тих політичних сил, які репрезентують опозиційність до “антикризової” коаліції, характер підтримки радикальних змін політичного устрою істотно зміниться.

Література

1. *Ржевский В.А.* Общественно-политический строй СССР как воплощение суверенитета советского народа. – Ростов-на-Дону, 1974.
2. *Доган М.* Легитимность режимов и кризис доверия // Социологические исследования. – 1994. – №6. – С. 147–156.
3. *Хмелько В.* Через що політикам вдається розколювати Україну // Дзеркало тижня. – 2006. – 24–30 червня.